

Жељко Вучковић

СИСТЕМ ИНФОРМАЦИЈА И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ

Социо-културна истраживања друштвених претпоставки и поседица размене људског знања и искуства показала су да је брига за чување, претраживање и коришење знања и искуства постојала и постоји у сваком друштву и свакој културној заједници. Друштва у којима су ови процеси били запостављени, као и оне заједнице које нису успевале да своје духовне и интерлектуалне потенцијале примене и укључе у решавање нових проблема, нису успевала да очувају ни свој континуитет ни културни идентитет.

За нашу основну тему вања посебно нагласити значај метода и техника помоћу којих се знање чува, преноси и институционализује у друштвену праксу. Ове методе нису само пуко техничко средство. Промене у основним начинима комуницирања у медијумима за пренос знања изазивају огромне промене у свим другим областима друштвеног живота. Као што је показао Маршал Меклуан, начин на који нешто саопштавамо одређује значење што саопштавамо. Медијум је порука, а технологије за пренос и поспредовања знања и информација нису само пасивна амбалажа, већ активно процеси који подједнако преобликују људе и друге технологије.

Већ је у Платоновим дијагнозама уочено да прелазак са усмене књижевности на писану проузпокује нови начин размишљања и организације друштвеног живота, поготову кад је реч о писаним законима. Гутенбергова штампарија освојила је и преобликовала друштвену свест и све области живота. Тако је, на пример, Бибија штампана на народном језику уништила стару црквену хијерархију и подстакла наставак евангелистичког протестантизма. Још су очигледније промене у читавом низу институција заснованих на штампи, какве су књиге и часописи, образовни системи, издавачка делатност, библиотеке и слично.

Амерички културолог Алвин Кернан указује да смо данас сведоци опадања значаја писане речи, коју замењују електронске комуникације. Уместо да се опиремо овој технолошкој промени, требало би да прихватимо промене које нови начин комуницирања и размене знања и информација доносе. То не значи да треба заборавити традиционалне облике комуницирања: "Јасно је да ни један начин комуницирања који је икада био у употреби никада не исчезава. Усмене и руком писане поруке нису нестале када се појавила штампа; оне су чак бивале обогаћене и проширене, као у случају романа у писмима, што представља мали али веома леп пример. Када су почели да читају, људи су такође стекли више тема за разговор, док је конверзација постала веома цењена друштвена вештина. Ни читање неће нестати у ери телевизије и електронских комуникација. Међутим, у свакој одређеној епохи један начин комуницирања тежи да буде доминантан".¹⁶¹ Кернан закључује да електронски медији неће уништити гутенберговску цивилизацију. Ипак, они ће радикално променити начин на који људи делују и размишљају, док ће нови начин комуницирања врвеном понудити могућности за одговарајуће организовање света у којем живимо.

Из ових уводних напомена можемо закључити да методе и технике за организацију и коришћење знања развијају нове институције, мењају друштвене структуре и доводе до низа социо-културних промена. Ово је посебно карактеристично за век у којем живимо. Буран технолошки развој, "експлозија информација", нова информатичка технологија, довели су до низа промена на основу којих се

¹⁶¹ Алвин Кернан Опроштај од писане речи, Преглад, бр. 297 1994, стр. 68

постојеће индустријско друштво преобећа у пост-индустријско или информатичко друштво. Организација размене и доступности знања постаје све важнији развојни потенцијал, а алокација информационих ресурса пресудан фактор развојне стратегије - културне, образоване, научне, привредне и сваке друге. Они који поседују правовремене и квалитетне информације, поседују и друштвену моћ. На крају двадесетог века постаје јасно да ни једно друштво не може бити "савремено" ако није и информатизовано; при чему се не мисли само на поседовање одређеног броја компјутера, већ и на сасвим нову раван друштвене самоогранизованости.

У литератури која савремене информационе процесе анализира у контексту социо-културних промена, информатизација се разумева као повесни сусрет културе и технике. Стварање информационих институција са огромном продукцијом, концентрацијом и дисеминацијом знања (информација и културних добара) може се тумачити као нови генеративни принцип културе. Информатизација мења класичне комуникацијске обраце и ствара нове типове писмености. Успостављају се нови облици институционализације и конфигурације знања, који условљавају и развој информационе инфраструктуре и стварање нових информационо-документационих служби.

Информација као специфичан ресурс, који се у процесима обраде и размене не губи него увећава, постаје све битнија за друштвени развој у односу на сировине, капитал, кадрове и друге ресурсе. Доступност до информација и публикација као форме јасно доступног знања постаје услов друштвеног напретка. Развој науке (као облика друштвене свести који омогућује човеку да схвати објективне законе природе и да то знање у пракси искористи) има своје властите закономерности. Број научних радника и целокупно светско знање увећавају се по експоненцијалној кривуљи. То значи да је 90% светског знања настало само у последних 30 година. Научна литература удвостручава се сваких 15-20 година. Године 1800. у свету је било 100 часописа; 1850. године 1000; 1900. године 10.000, а 1950. године већ 100.000. Пред научну заједницу, и цело човечанство, поставља се питање како "савладати" то преобиље нових публикација и информација, а да се не деси, како је духовито приметио Цон Нејсбит, да се угушимо у информацијама, остајући жељни знања.

Све то доводи и до превредновања циљева и функција традиционалних библиотека као "храмова књига". Уз своје класичне едукативне и рекреационе функције, савремене библиотеке трансформишу се у библиотечко-информационе центре који пружају и развијају нове информационе и документационе услуге.

На новој парадигми библиотеке

У савременој литератури која се бави проблематиком научних информација и научне документације постоји став који бисмо могли назвати технолошким оптимизмом". Под њим подразумевамо уверње да ће се проблем преобила научних информација и публикација релативно лако и успешно превладати захваљујући новим информатичким и комуникационим технологијама и да ће оне омогућити реализацију принципа "сваком кориснику - његова информација". Овај оптимизам илуструје се бројним подацима о све ширем и разноврснијем асортиману нових информационих производа и услуга.

Развој информационих технологија, повећање снаге и капацитета компјутера, водио је до све бржег и јефтинијег процесирања информација. Појавили су се нови медији за складиштење података и дигитализацију - текста, цртежа, говора, звука итд. Стално је усавршавана телекомуникациона опрема и процес података између различитих система и медија. Све то водило је до развоја локалних, националних и локалних компјутерских система, он-лајн доступних каталога (ОРАС), електронских "банака знања", експертних система, електронских часописа, компакт-дискова, али истовремено и ка сложености система за чување и коришћење научних информација.

Тако је број компјутерских база података у свету растао од 528 у 1979. години до 5.578 у 1989, док их је крајем 1992. било 7.637. У истом периоду број произвођача ових база података порастао је са 316 на 2.300. Године 1989. у форми компакт-дискова (CD_ROM) постојале су 433 база података, а већ 1990. преко 10.000. Појављују се бројне full text baze (са потпуним текстом публикације). Занимљив је Пројект Гутенберг Универзитета у Илиноису, којим ће се избор

од 10.000 најзначајнијих дела светске литературе наћи у електронској форми са потпуним и компјутерским текстом.

Већ шездесетих година у базама података појављују се научни часописи, који представљају основни комуникациони медиј за пренос научних информација. У почетку су то најчешће библиографске базе које доносе библиографске податке о објављеним чланцима, а касније и сажетак рада и кључне речи помоћу којих се ближе описује и идентификује садржај радова. Затим се објављују рефералне базе које доносе податке о томе где корисник може пронаћи тражену информацију. То су обични централни каталози периодике, адресари издавача, библиотека научно-истраживачке установе и слично. Последњих година све бројније су фулл тект базе података које доносе интегралне текстове чланака, патената, стандарда, конгресних саопштења, вести и слично; а такође и фактографске базе података са нумеричким подацима (резултати различитих истраживања, мерење, статистички подаци и слично). Уз наведене постоје и базе података са софтверима (компјутерским програмима) који се могу преузимати преко компјутера. Према подацима хоста DATA STAR, у свету је крајем 1991. године постојало 1.205 библиографских база података о часописима, 1.053 рефералних база, 1.810 фулл тект база, 1551 фактографска база и 26 база са софтверима. Све су биле директно (on-line) доступне за претраживање и коришћење.

Нове технологије избориле су своје место и постале део етаблираног друштвеног поретка. О томе сведочи занимљива прича која се могла чути на 56. Генералној конференцији IFLA (Међународна федерација библиотечких удружења) у Стоколму:

Априла 1990. године лондонска болница King s Colege-а прославила своју стопедесетогодишњицу службом захвалности у Вестминстерској опатији. Као део службе, различити предмети су изношени пред олтар и били благосиљани. Ту су били први медицински инструменти, новостворени лекови и на крају - MEDLINE база података на компакт-диску. Тако је, благословен од цркве, уз присуство члана краљевске породице, компакт-диск стигао као део утврђеног реда ствари.

Прича има још један занимљив детаљ. Поменути компакт-диск носио је један професор имунологије, а не библиотекекар, како би

се пре могло очекивати. То сведочи о статусу библиотекарске професије, чак и у најразвијенијем земљама, а такође намеће питање: какве промене технолошка и информатичка револуција доносе у улози и функцијама савремених библиотека.

Године 1982. објављена је позната књига Ф. В. Ланкастера "Библиотеке и библиотекарски у доба електронике. Професор Ланкастер је на основу тенденција развоја библиотечно-информационих услуга дао седам могућих сценарија библиотека:

1. Библиотеке ће обезбеђивати већину услуга које и данас пружају. Међутим, њихово функционисање и ефикасност у чувању и дистрибуцији информација и публикација радикално ће се побољшати захваљујући модерној технологији.
2. Стварање библиотечких мрежа, потпомогнуто компјутерском и телекомуникационом опремом, побољшаће продуктивност и економичност библиотечно-информационих услуга и од сваке умрежене библиотеке учинити приступну тачку за целокупне информационе и документационе ресурсе система.
3. У библиотекама ће се смањити зависност од коришћења публикација (докумената) у папирној форми и радиће се примарно са ресурсима у електроничкој форми.
4. Смањиваће се потреба за посетама библиотеци, јер ће захваљујући компјутерској и комуникационој опреми бити могуће пружање услуга из куће или са радног места корисника.
5. Локалне библиотеке изгубиће на значају, јер ће појединци сами директно бирати потребне информационе ресурсе, без обзира где ће се они налазити. Појединачни корисници на властитој рачунарској меморији преузимаће информације, документе, па и читаве електронске публикације (full text база података) и тако стварати библиотеке по свом избору.
6. Захваљујући могућностима коришћења електронске поште, компјутерских конференција и сл., научни радници укључиваће се у светске он-лајн интелектуалне заједнице и заједнички стварати и размењивати информације о одређеним научним проблемима.

7. Појавитће се сасвим нови информациони производи и услуге, укљуђујући способност да банке података преко екстерних система за одређена стручна или научна подручја директно одговарају на захтеве или питања корисника, а не само да их упућују на друге ресурсе или документе. Уместо да библиографски или реферално одговарају на питање где је одговор на постављени проблем, експертни системи одговарајуће шта је решење постављеног проблема.

Чињенице изнете на почетку овог поглавља показују да се већина Ланкастерових прогноза остварује. Може се ипак приметити да се број публикација у папирнатој форми не смањује онако како је Ланкастер предвиђао, али је извесно да се појављује све већи број електронских публикација. Такође, сувише је оптимистична прогноза о светском систему доступности до научних и стручних информација. Ланкастер напросто не отвара проблем информација као извор друштвене моћи и њихову условљеност често антагонистичким економским, политичким и стратешким интересима.

Ипак, постоји сасвим довољно аргумената који указују на промену парадигме савремених библиотека. То више нису само књишнице, храмови читања, већ важне инфраструктурне институције информатичке епохе. Она промена у парадигми са појма књиге на појам информација захтева и ново теоријско утемељење савремене библиотечко-информационе делатности. Њен предмет је информација у специфичном облику, знање материјализовано у виду документа (публикације), јавно доступно и намењено кориснику. Такође, теорија библиотечко-информационе делатности мора обухватити не само методе прикупљања, чувања, обраде и дисеминације публикације и информације, већ и друштвене и културне односе који прате и интегришу информациону, документациону и комуникациону делатност у друштвену праксу.

Информациона парадигма за библиотекар је изазов, али и шанса за професионализацију и социјалну афирмацију. Библиотекар све више постаје информациони стручњак, што води промени његовог статуса, професионалног угледа, али и повећавању друштвене одговорности. Савремени библиотекар више се не може дефинисати као "неко ко ради у библиотеци", "издаје књиге", већ информациони стручњак који брине о десеминацији знања и научних информација. (Баш као што и лекари не би били задовољни да се де-

финишу као "они који раде у болницама", "пишу рецепте" и слично, већ као "стручњаци који брину о здрављу људи"!)

Библиотечко-информациони систем и систем научно-технолошких информација

Већ смо указали да информациони производи и услуге све више чине инфраструктурне предпоставке за развој свих осталих привредних и друштвених делатности. Из ове чињенице произлазе потребе да се постојеће, тредиционално структурисање библиотечке мреже осавремене, повежу и трансформишу у јединствен библиотечко-информациони систем. Пред библиотеке се, као пред друге информационе системе, поставља задатак динамичне самоадаптације, иновирања и аутоматизације делатности.

Количина и значај научних и технолошких информација, као и равноправност свих субјектата друштва у задовољавању разноврсних информационих потреба, захтевају обједињавање информационих ресурса, њихово ефикасно функционисање и економичну изградњу. Споствени фондови, појединачно изграђивани, без обзира на обим и квалитет, не могу бити довољни да задовоље потребе свих корисника библиотека за правовременим и потпуним информацијама. Библиотеке будућности неће се вредовати и рангирати само по обиму и структури властитих фондова, већ према успешности у брзом и тачном пружању информација. Најкраће речено, у идеји библиотечко-информационог система садржана је могућност да обједињени информациони и документациони ресурси буду подједнако доступни као јединствена ризница, сума знања, информација и свеколиког људског искуства. Реч је, дакако, о давнашњој људској тежњи која је своју најлепшу поетску транспозицију доживела у Борхесобој визији александријске библиотеке.

Међутим, за библиотеке се постаља проблем: како операционализовати, оживотворити овакву визију. Јер у ери свеопште "експлозије информација" лако је могуће да се библиотеке претворе у непроходне лавиринте, у недоступне суме знања. Данас је сасвим извесно да се овај проблем може и мора решавати уз коришћење савремене информационе технологије и системски приступи у њеној имплементацији.

Системски приступ и реализација библиотечко-информационог система подразумева и захтева систематско и методично праћење и проучавање библиотечке мреже, уочавање њене структуре, препознавање информационих потреба и дефинисање механизма за задовољење тих потреба и пројектовање одговарајуће техничке и програмске подршке.

Са стовништва оваквог приступа, библиотечко-информациони систем може се дефинисати као скуп библиотечко-информационих јединица које се функционално и структурано повезују у међузависну и кооперативну мрежу, са основним циљем да се корисницима обезбеди приступ до истинских и потпуних информација и публикованих извора информација (докумената).

До сада смо углавном говорили о светским искуствима и изграђи аутоматизованих библиотечко-информационих система и њиховој улози у преносу и трансферу научних информација. Време је да укажемо и на домаћа искуства, уз кратак преглед шта се на плану овог система и система научно-техничких информација збивало у Југославији у последној деценији.

Априла 1986. године Заједница југословенских националних библиотека прихватила је концепцију библиотечко-информационог система у СФРЈ. Овај докуменат требало је да послужи као основа и оквир за израду БИЦ-ева република и покрајина. Постојало је неколико подстицаја да се овакав пројект теоријски осмисли и практично реализује:

- а) **НОРМАТИВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ:** Уставним и законским документима дата је основа за изградњу информационих система у оквиру друштвеног система информисања. Савезна скупштина 1981. године доноси Закон о основама друштвеног система информисања и информационог систему Федерације, којим се предвиђа јединственост и повезаност информационих система и захтева дефинисање главних циљева у односу на информационе потребе корисника.
- б) **РАЗВОЈ СВЕТСКОГ СИСТЕМА НАУЧНИХ ИНФОРМАЦИЈА:** Под утицајем УНЕСКО-вих програма (UNISIST, NATIS, GIP) као и активностима специјализованих међународних организација (IFLA, FID и други) традиционална библиотечка

делатност укључује се у интегрални светски систем информисања. Према дефиницији UNISIST-а, циљ националне информационе политике је да идентификује информационе захтеве земље и да осигура њихово задовољење на што потпунији, бржи, јефтинији и прикладнији начин. У складу са светским трендовима и у нашој земљи почиње примена међународних стандарда за обраду и десеминацију информација, формирају се информациони и реферални центри и чине покушаји увођења информационе технологије у библиотечко-информационој делатности.

- ц) **РАЗВОЈ КОМПЈУТЕРСКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ:** Под утицајем развоја и примене нове информационе технологије седамдесетих година у свету настају многобројне компјутеризоване библиотечке мреже. Захтев за компјутеризацију ВИС-а у Југославији, као националног информационог система који ће ефикасно размењивати информације и на домаћем и на међународном плану, покренут је на Првом југословенском саветовању о примени компјутера у библиотекама, одржаном у Марибору 1973. године. Концепција о аутоматизацији библиотека и њиховој трансформацији у библиотечко-информационе центре добија своје теоријско утемљење на другом саветовању у Загребу 1977. године, и трећем саветовању у Љубљани 1981. године. На четвртном југословенском саветовању о примени рачунара у библиотекама, 1986. године у Сарајеву, усвојена је Концепција БИС-а СФРЈ као основ за израду пројекта компјутеризације БИС-а.

Концепцијом БИС СФРЈ предвиђени је да библиотечко-информациони систем настане трансформацијом и повезивањем постојећих библиотека уз усвајање нових садржаја и метода рада примерених потребама друштва и могућностима информатичке технике и технологије. Аутоматизовани БИС треба да остварује следеће задатке:

1. изградње библиотечких фондова свих врста докумената у складу са информационим потребама корисника. У оквиру такве набавне политике и стратегије је и оспособљавање механизма координиране набавке домаће и стране литературе,
2. спровођење библиографске контроле над обавезним примерком у свим националним библиотекама, чување и

заштита докоментационе подлоге за будуће генерације и за укључивање међународне информационе системе,

3. осигурање кооперативног система обраде домаће и стране грађе аутоматизацијом библиографско-каталожке обраде и увођењем он-лајн мреже за претраживање.
4. осигуравање брже доступности докумената путем међубиблиотечке позајмице,
5. изградња система активног и селективног усмеравања библиотечких информација и извора информација,
6. израда ретроспективних, текућих и специјалних библиографија (у свим БИС-евима република и покрајина), централних каталога, библиографија радова научних радника и реализација заједничких база података,
7. сарадња са библиотечко-информационим системима других земља и међународних организација,
8. повезивање средишњих тачака свих БИС-ева преко комуникационе мреже за пренос података (ЈУПАК), као и функционисање свих комуникацијских канала између елемената у систему,
9. изградња система школовања и перманентног оспособљавања библиотечких радника за пројектовање и реализацију БИС-а,
10. осигурање основних претпоставки за развој система: финансијска средства, простор, набавка грађе, нови кадрови и поступно убођење савремене информационе технологије.

Међутим, показало се да је пуно лакше нормативно одредити добре и пожељне циљеве и задатке БИС-а, него их практично реализовати. За изградњу сваког система битни су не само његови елементи, циљеви и функције, већ и однос социјалног окружења према систему. Иако је друштво прокламовало посебан значај библиотека за привредни, образовани и научни развој, изградња библиотечко-информационог система остала је у највећој мери унутрашње питање струке.

И са становништва саме библиотекарске струке могу се уочити недостаци Концепције БИС-а СФРЈ. Они се у највећој мери огледају и неразвијености критеријума за операционализацију и аутоматизацију модела. Предложени модел структуре система у потпуности је пратио територијалну и самоуравну организованост друштва. То је довело до "преогранозованости" модела и преферирања повезивања елемената на основу формалних, а не квалитативних критеријума.

Чини нам се да је знатно прихватљивије становиште изложено на 11. скупштини југословенских библиотекара у Охриду 1986. године, према којем се модел система нипошто не може посматрати ни једнострано ни статично, већ се мора посматрати са гледишта функција које БИС обавља. Систем треба структурирати на више нивоа (систем, подсистема, јединица) и то према функционалном, секторском и територијалном критеријуму. Избор структуре система у целини не сме бити препрека да се поједини делови система структурирају према другачијим моделима умрежавања зависно од анализе појединих функција и програмског усмерења делова БИС-а. Пошто је реч о динамичним комуникационим моделима, без обзира на разлику у њиховим основним карактеристикама, они ће у својој укупности представљати конгломерат међусобно комплементарних модела.

Највећи утицај на аутоматизацију БИС-а у Југославији имао је развој система научних и технолошких информација. Према пројектном задатку, СНТИЈ представља скуп докумената, информационих стручњака, материјалних и финансијских средстава, метода руковања информацијама и руковањења, који треба да омогуше трансфер информација од произвођача или извора информација до корисника, које такође треба сматрати делом система.

Посматран као инфраструктура СНТИЈ је скуп институција, организација и средстава који подржавају проток, руковање и испоруку информација од стваралаца информација од духових корисника, укључујући прибављање, обраду, преношење и презентовање информација.

БИС и СНТИЈ су у очигледној интеракцији. У савременој библиотеци се остварује јединство класичних библиографских послова и информационих активности, услуга и производа. У мери којој се

функције СНТИЈ реализују у савременој библиотеци, БИС и СНТИЈ се преклапају.

У изградњи СНТИЈ приоритет је добио развој библиотечко-информационог система од интереса за науку и технологију. У документима СНТИЈ наводи се неколико разлога са давање приоритета БИС-у:

- ♦ очито неспорни значај библиографско-каталошких података о изворима научних и технолошких информација у Југославији,
- ♦ стварна неизграђеност и неажурност тог дела БИС-а у часу отпочињања радова на изградњи СНТИЈ,
- ♦ потреба изградње БИС-а на јединственим основама, у складу са међународним и југословенским стандардима,
- ♦ усмеравање потенцијала носиоца изградње специјализованих система НТИ у правцу аналитичко-синтетичке обраде информација у изградњи специјализованих база података.

Поред ових разлога, треба истаћи да улога коју је БИС добио у реализацији СНТИЈ-а произлази из чињенице да се примарна документа и информациони избори налазе управо у БИС-у. Такође, у библиотекама се одувек налазило не само богатство информационих ресурса већ и кадровски потенцијал за прикупљање, обраду, чување и дисеминацију информација.

Председништво Заједнице југословенских националних библиотека децембра 1987. године прихватило је систем узајмне каталогизације као заједничку основу за развој БИС-а и СНТИЈ-а у процесу узајмне каталогизације на рачунарским системима појединих укључених библиотека настају локалне базе података, а на рачунарском систему хоста настаје узајамна база која се формира као резултат координиране и јединствене библиографско-каталошке обраде библиотечке грађе. Подаци о одређеној публикацији уносе се само једном и на једном месту, што омогућује рационалну поделу рада међу активним учесницима у систему.

Крајем 1991. године узајама библиографско-каталожка база бројала је око 500.000 компјутерских записа, а у њено стварање било је укључено 50 југословенских библиотека. Због ратних догађаја 1992. године долази до распада система узајамне каталогизације. Треба истаћи да је овај систем, чији је хост и информациони сервис био у Марибору, био југословенски систем, како по свом функционисању тако и у току његове целокупне изградње. Не само због тога што су из федералних средстава финансирана рачунарска и комуникациона инфраструктура, већ превасходно због чињенице да је у развој и изградњу система био укључен велики број информационих стручњака и библиотекара из највећих југословенских библиотека.

Искуства Библиотеке Матице српске

Искуства Библиотеке Матице српске у обезбеђивању научних и стручних информација и њено учешће у изградњи и развоју БИС-а и СНТИЈ-а вишеструко су значајан. Библиотека Матица српске се последних година складно развија, поштујући своју богату традицију, али и захтеве и потребе модерног информатичког времена и захтеве корисника научних, стручних и пословних информација. Од 1985. године у Библиотеци Матице српске се формира центар и тако се Библиотека активно укључује у савремени проток научних информација. Од самог почетка изградње система узајамне каталогизације Библиотека Матице српске је његов најактивнији учесник, како у изградњи компјутерске базе података о публикацијама тако и у развоју и тестирању одговарајуће програмске подршке.

Реферални центар је повезан са најзначајнијим светским он-лајн сервисима и банкама података:

1. DIALOG, Palo Alto, SAD, (обједињује више од 430 база података, користи се од 1987. године);
2. DATA STAR, London, Velika Britanija; (пословне и стручне базе података);
3. BLAISE, Velika Britanija; (претраживање британске и америчке библиографије и књига на Лондонском Универзитету);

4. ESA, Fraskati, Italija; (садржи научне, стручне и пословне базе, претражује се од 1990. године);
5. ЕСНО, host Evropske Ekonomske Zajednice.

У Рефералном центру углавном је претраживан ДИАЛОГ, највећи и најобухватнији светски информациони сервис.

Корисницама је на располагању и збирка база података у конвенционалном облику:

1. Индекс научних цитата (**Science Citation Index**); публикација која садржи библиографске информације за чланке из 27.000 најбољих часописа из природних наука, 4.700 часописа из друштвених наука и 1.200 часописа из књижевности и уметности;
2. Текући садржај (**Current Contents**); седам серија публикације која садржи преписе садржаја 7.000 часописа из свих научних области.
3. Индекс научних и техничких зборника радова (**Index to Scientific and Technical Proceedings**), садржи податке о радовима са стручних скупова и конференција;
4. Индекс садржаја научних књига (**Index to Scientific Book Contents**);
5. Индекс цитата за математику (**CompuMath Citation Index**).

Реферална делатност није само прибављање информација, већ мора омогућити и приступ примарним документима. Библиотека Матице српске има развијену међубиблиотечку позајмицу публикација са партнерима у земљи и иностранству. Од 1989. године и ту је учињен корак напред: сваке године уплаћује се депозит код једног од највећег сервиса за копирање и дистрибуцију докумената - **British Library Document Supply Centre**, који има фонд са око 30.000 наслова часописа и свакодневно одговара на преко 700 захтева из целог света.

Међутим, због санкција Ујединених нација од средине 1992. године прекинуто је он-лајн претраживање и међубиблиотечка позајмица

са Британском библиотеком, иако је Библиотека Матице српске имала уплаћене девизне депозите за ове послове. Корисницима је стога главни извор научних информација претраживања база података на компакт-дискovima (CD-ROM). У овом облику Библиотека поседује Science Citation Index i Social Sciences Citation Index (у берзији с апстрактима чланака), Unesco Databases (базе података УНЕСКО), Deutsche Nationalbibliographie (Немачка библиографија), AGRIS и AGRICOLA (базе података из пољопривреде) и Index Translationum (база о преводима светске литературе).

Ове базе података омогућиле су не само доступ до најактуелних научних, стручних и пословних информација, већ и нови приступ вредновању научног рада код нас. Тако је на основу индекса научних цитата на компакт дискovima у току 1993. године истражена цитираност 993 наша часописа. У свету је цитираност један од основних индикатора за одређивање ко је у науци, за одобравање средстава за научно истраживачке пројекте и напредовање у каријери. Стога се и у Рефеалном центру Библиотеке Матице српске ови послови стално проширују, а са Српском академијом наука и умјетности закључен је и уговор о истраживању цитираности њених чланова.

У Рефералном центру израђује се и компјутерски процесира југословенски инпут за међународну базу података из области пољопривредних наука AGRIS. То је пример не само како се подаци о домаћој научној продукцији могу пласирати у најзначајнијим светским базама података, већ и како на основу реципроцитетног учешћа у стварању базе бесплатно добити и користити информације из света.

Скренули смо пажњу само на најзначајније и најобухватније изворе научних информација. Поред њих, Реферални центар пружа и информације на основу централног каталога стране књиге и периодике у Војводини и својих збирки научно истраживачких пројеката, докторских дисертација, магистарских и специјалних радова, југословенских стандарда и патената.

Поред рефералних, у Библиотеци Матице српске аутоматизоване су и све остале библиотечко-информационе функције.

На моћном рачунарском систему, чију основу чине два ВАЦ рачунара са 90 терминала, свакодневно се обављају пријем, инвентарисање, набавка и размена публикација, обрада фонда старе и ретке књиге и легата, СР обрада публикације у штампи, текућа и ретросективна обрада публикација, библиографска обрада и аналитичка обрада периодике, учлањивање корисника и претпаживање електронског каталога.

Посредно или непосредно, сви оби послови значјни су у сложеном процесу прибављања, обраде и дисеминације научних информација. За кориснике је свакако најзначајније претраживање компјутерске базе Библиотеке Матице српске. У њој је, на крају 1994. године био 361.201 запис (309.543 књиге, 13.255 периодике, 24.940 аналитичке обраде и 13.550 остале грађе). Ако се узме у обзир да је сваки од ових записа компјутерски претражив по 60 различитих параметара, може се закључити да се у бази налази преко 22 милиона различитих информација о публикацијама. Из унетих података лако и брзо могу се испринтати разноврсни прегледи и билтени публикација, као и селективне библиографије према одређеној предметној одредници, кључној речи, аутору и другим параметрима.

На рачунару Библиотеке Матице српске припрема се за научне раднике значајна и информативна текућа Библиографија Бојводине, као и Билтен приновљених страних књига. Компјутерски се обрађују текстови из периодичних публикација које издаје Матица српска (Летопис, Зборник за славистику, Зборник за књижевност и језик, Зборник за сценске уметности и музику, Зборник за ликовне уметности, Зборник за природне науке, Зборник за друштвене науке, Зборник за историју, Зборник за филологију и лингвистику), часописа Поља и периодике из области православља. Комплетно је обрађено 12.786 чланака. Значај овакве базе је вишеструк, како за пружање информација читаоцима тако и за припрему штампаних библиографија стручних публикација.

На крају ваља истаћи да је Библиотека Матица српске активно укључена и израду и тестирање програматских решења за Пројекат развоја библиотечке мреже Система научних и технолошких информација Србије. Циљ Пројекта је да се поново успостави систем узајамне каталогизације, уз очување и повезивање до сада изграђених локалних база података. Посао воде републичко Министарство за науку и технологију и Народна библиотека Србије,

уз сагласност надлежног Савезног министарства, а извођач је Институт за математику из Новог Сада. Урађена је прва верзија програма која се тестира у Библиотеци Матице српске. Реч је о отвореном и кооперативном систему који даје могућности повезивања свих значајних библиотека у Србији и Црној Гори.

Уместо закључка

Уместо закључка, истакнимо да аутоматизација библиотека није циљ сам по себи. Свој пуни смисао и оправдање она ће постићи тек кад буде обезбедила:

- ♦ повећање рационалности и ефикасности у коришћењу и изградњи информационих ресурса,
- ♦ рационалност у обради и дисеминацији информација у складу са потребама корисника,
- ♦ бржи проток информација и трансфер научног сазнања,
- ♦ повећање квалитета и асортимана информационих производа и услуга (садржаја обрада информација, заједничко стварање специјализованих база података и сл.).

Ови послови треба да обезбеде не само трансфер научних информација и сазнања већ и њихову хуману употребу у друштвеном развиту:

"Имамо нове контакте, нове комуникационе ресурсе, нашем друштву је потребан рационалан, информисан професионалац који може направити мудар избор између алтернатива, који ће омогућити приступ мудрости, (знању) која може да усмери наше животе и који ће промовисати смернице на које указује култура стално се мењајући. То ћемо постићи само ако се будемо бавили самом културом. Треба да знамо шта је ново и вредно и да се организујемо за то. Не можемо све знати, али можемо открити и сада нам је потребан систем да то потврдимо. Библиотеке будућности треба да бирају или сортирају ствари које су заиста вредне за човека. Слушајући културу повезујемо се са другим процесима

комуникације, нарочито са тржиштем, организујемо то богатство звано култура и трагамо са здравим, корисним, менталним и физичким саморазвитком који је природно право сваког човека, којем ми служимо".¹⁶²

¹⁶² Јохн С. Смитх : Листенинг то тхе Цултуре: Либрарианскип фор а Неџ Аге, 56тх ИФЛА Генерал Цонференце, Стокхолм, 1990.